

"וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יְרָאָה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהָר ה' יְרָאָה"
(בראשית כ"ב)

בפרשתנו אנו נפגשים בפעם הראשונה באופן מפורש במקום המקדש. זאת לאחר שעל פי המדרש ורמזי הפסוקים כבר ההינו במקום זה החל מבריאת העולם, יצירת האדם, קרבנות קין, הבל, נח, ואף מפגש עם מלכי צדק מלך שלם (ראו בעניין זה במקדש בפרשה משנה שעברה). בפרשות הבאות יגיעו שאר האבות- יצחק ויעקב אל מקום המקדש וכל אחד יתייחס ל"מקום" בצורה מעט שונה כפי שמביא המדרש:

"אמר רבי אליעזר: מה דכתיב (מיכה ד, ב) "והלכו גויים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב", 'אלקי אברהם' 'אלקי יצחק' לא נאמר, אלא "אלקי יעקב"? לא כאברהם שכתוב בו "הר", שנאמר: (בראשית כב, יד) "בהר ה' יראה". ולא כיצחק שכתוב בו "שדה", שנאמר: (בראשית כד, סג) "ויצא יצחק לשוח בשדה". אלא כיעקב שקראו "בית", שנאמר: (בראשית לה, ז) "ויקרא יעקב למקום אל בית אל" (פסחים פח).

השבת נביא מספר כיוונים להבדלים בין הר-שדה-בית ויחסם של האבות לכינוי זה:

ליל שבת - יחס של קירבה

היחס בין ההר, השדה והבית הוא שלבי התפתחות של מקום. בתחילה הכל שומם- הר. אח"כ מכשירים את השטח- שדה ולבסוף בונים עליו את הבית. כך מבאר המדרש את כוונת האבות:

"והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה וגו' ואל בית א-להי יעקב. א-להי יעקב ולא א-להי אברהם ויצחק?? משל למלך שהיו לו שלשה אוהבים ובקש לבנות פלטין הביא לראשון אמר זכור הייתי אותו הר היה מתחלה, הביא לשני אמר זכור הייתי אותו שדה היה מתחלה, הביא לשלישי אמר זכור הייתי אותו פלטין מתחלה, אמר ליה חייך שאני בונה פלטין וקורא אני אותה על שמך, וכן הוא אומר הנני שב (את) שבות א-הלי יעקב, והלכו גוים רבים וגו' ואל בית א-להי יעקב, לא כאברהם שכתוב בו בהר ה' יראה, ולא כיצחק שקראו שדה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה, אלא כיעקב שקראו בית שנאמר ויקרא למקום א-ל בית אל" (ילקוט שמעוני מיכה, ד', תקנ"ב)

כלומר, אצל אברהם רעיון המקדש היה עדיין רחוק כמו "הר" - 'וירא את המקום מרחוק'. 'על הר גבוה, עלי לך מבשרת ציון'. אצל יצחק כמו "שדה", במובן של דבר שנמצא סביב העיר - אך עדיין רחוק, ואילו אצל יעקב - המקדש כבר "בבית". לכן, מטעים המדרש, בחר הנביא את הכינוי אותו בחר יעקב - בית. ולכן 'בית אלוקי יעקב'.

גם רבי יהונתן אייבשיץ מבין את ההבדל בין הר-שדה-בית ביחס בין מקום מושב בני האדם, אך בכיוון אחר. לפי הבנתו, הר ושדה הם מקומות בלתי מיושבים לעומת ה'בית'.

ויהענין כי המה (אברהם ויצחק) חשבו כי מקום מקדש לה' לרוב קדושתו כי שם נגלו א- להים אינו ראוי לישב אדם, רק לשרידים אשר ה' קראו וגם זה בזמן מזמנים כאשר הוא באמת קדושת קודש קדשים... ולכך קראו הר ושדה מובדל מישוב בני אדם ואיך יעבור בו אדם במקום נורא כזה. אמנם יעקב שישן שם השיג ברה"ק שזה יהיה בית לכל באי שם ושם יקבל ה' תפלתו כי זה שער שמים וכן שלמה אמר אפי' נכרי יכול לבוא לשפוך שיחו לפני ה' ולכך קראו יעקב בית מקום מוכן לבני אדם ליוצא ובא שמה" (יערות דבש, חלק ב', דרוש ד')

לפי הסבר זה, ייחודיות הבית היא שהוא פתוח לכולם (אפילו לאומות העולם). לעומת אברהם ויצחק שחשבו שהמקדש מתאים רק לקדושי עליון. (ובהמשך נראה כיוון הפוך, שדווקא 'הר' שייך לאומות העולם כפי שנאמר 'עמים- הר יקראו'). לסעודת שבת - מי יעלה בהר ה'?

כיוון אחר מדבר על היחס של אומות העולם אל המקדש לעומת יחסם של ישראל. ה'שפת אמת' מתאר זאת בקצרה:

"הוא בנין ביהמ"ק דאיתא אברהם קראו הר. יצחק שדה. יעקב בית. והם ג' עבודות הנ"ל הכנה ראשונה הי' באברהם תחלה לגרים. אח"כ יצחק התחיל לזרוע ולצמות. ריח שדה אשר ברכו ה'. אבל הי' מעורב בפסולת עד שבא יעקב ובירר אוכל מתוך הפסולת והוציא זה הבנין מכח אל הפועל" (שפת אמת בראשית, וישלח, תרנ"ג)

כלומר, אברהם שהוא 'אב המון גויים' רואה במקדש מקום לכלל האנושות. דבר שנכון באידיאל, אך לא יכול להתקיים כרגע במציאות. יצחק כבר מתחיל את החלוקה בין 'הפסולת והאוכל' ולמרות שהוא לא רואה את הבניין, הוא כבר 'מריח שזה קרוב'. 'ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו אלוקים'.

זרעו של יעקב כולו שלם - ואז ירושלם מוכנה להבנות. 'אין זה כי אם בית אלוקים!' הרב קוק (בעין אי"ה על מסכת ביכורים) לוקח את הרעיון הנ"ל שלב אחד קדימה. זאת בהנגדה בין שני פסוקים ומשנה אחת:

בירמיה פרק "א כתוב: 'קומו ונעלה ציון אל ה' א- להינו:'

ואילו בישעיה פרק ב' כתוב: 'יהיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים: והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית א- להי יעקב וידנו מדרךנו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.'

במשנה יש נוסח שלא מופיע בכלל בפסוקים: 'ולמשכים הי' הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל בית ד' א- להינו'.

שואל הרב קוק: מדוע הוסיפה המשנה את המילה 'בית' שלא מופיע בפסוק המקורי בירמיהו?

מסביר הרב קוק: על פי הפסוקים בישעיהו אנו רואים שהגויים קוראים למקדש הר ה'. 'עמים- הר יקראו'. ההר מתנשא למרחקים ומשפיע על סביבתו. הם רואים את זה, מתפעמים ומחליטים לעלות להר ה' וללמוד מאורחותיו ומתורתו. אך באותו פסוק, המקום

גם נקרא 'בית אלוקי יעקב'. בהסתכלות של עם ישראל (=יעקב) המקום נקרא בית. על פי השקפתנו המקדש הוא מבצרינו, והוא אינו צריך לספוג השפעות מסביבתו. "וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב". ולכן במיוחד כאשר אנו מעלים את הביכורים, שמסמלים שאיננו רוצים לספוג מחכמות אומות העולם, ראוי שנאמר, בניגוד ללשון הפסוק, קומו נעלה אל בית ה', ולא אל הר ה' (המסמל את ההסתכלות הנוכרית על המקדש). ולכן, במאמר מוסגר נוכל ללמוד מדוע לנוכרי מותר להגיע עד הר המוריה (שממש יוצאת תורה...) ולא עד בית המקדש.

"והמקור: ולמשכים הי' הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל בית ד' א-להינו. העמים יקראו לבית ד' "הר", ואברהם קראו הר "בהר ד' יראה", היינו מצד המשותף שיש לכל העמים כולם בארון של ישראל, כהר גבוה המושקף לכל. אבל יעקב קראו בית, שכבר יצאו מקרבו ההתייחדות של ישראל בערכם המובדל ומתבודד מן האומות. "וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב". כי לגבי ישראל צריך להיות ציון בית ד', כלומר מוגדרת במחיצות ומשמרת בגבולים, עד שאין צורך לרוח זר לשלוט בנו בפנימיות תרבותינו, כי כל טוב לא יחסר בתורת ד' תמימה להכשירנו לעם רם ונשא, ועם זה לרומם נפשנו ג"כ (גם כן) בתכונות יקרות המפתחות כשרונות הנפש לכל מדע והשכל, ושליטת רוחות של אומות אחרות בקרב בית יעקב היא כרקב לבית ישראל. וכבר ידענו מה שנמשך מהרעה מאת שפנו אל ילדי נכרים להשפיע בהם. אמנם אוה"ע (אומות העולם) הם יכירו את ערך רוח ד' השפוך על ישראל ויקלטו מרוחם אליהם, ע"כ לגביהם הנהו "הר ד'". אבל בהכרת ערך הביכורים המשבח את יסוד עבודת האדמה, המכשיר להתבצרות בפנימיות האומה ונתינת כח ההתחברות הפנימית רק מצד השיתופים הרוחניים הנעלים, היא נקודת ציון ששם התגלה הוד ד' והדרו. התכלית הנשגבה של אומה שלימה המתאמצת להטביע עליה חיים של קדושת המעשים והמדות והדיעות וכל העושר הרוחני, הוא צפון בעצמותה הנשגבה עד שתחת ההתחברות החומרית של יתר האומות היא מתחברת ע"י קשרים רוחניים קדושים. ומה תוכל השפעה של תרבות מאוה"ע לפעול עליה רק להותה חלילה, כי היא צריכה להטביע עליהם כחה הקדוש הרוחני, ולא לקלוט ולהתלמד מהם שודאי יביאו לה רק ירידה ולא עליה. אמנם עליה לה יהי רק בהתחזקה במעוז הכחות הצפונות בעצמה להגדילם ולהאדירם ובזה תהי' אדירה לעצמה, וממילא ימשך תועלתה הכללי המשותף לכל האדם. קומו ונעלה היה אומר, ועלייתנו תהי' ציון שהיא בית ד' א-להינו, לא הר ד' לנו כ"א בית ד'. ע"כ שינו ג"כ לשון הכתוב ירמיה ל"א ה' שנאמר שם "קומו ונעלה ציון אל ד' א-להינו", ולא נאמר בית והם הוסיפו בית."

לסעודה שלישית – על איזה מקדש מדובר?

אם נעיין טוב במדרש הפותח שלנו, נראה מדוע העדיף המלך את האוהב שראה את הבית. שהרי אברהם אכן ראה בפועל - הר. וכך יצחק - התפלל בפועל בשדה. אך יעקב ראה בעיני רוחו את בית המקדש, עוד בטרם נבנה! על בסיס זה הבינו המפרשים שיעקב התנבא על המקדש שיעמוד לעד - בית המקדש השלישי שטרם נבנה.

המהר"ל מחבר בין הבנה זו, בין המידות המיוחסות לאבות וסגולת כל אחד מבתי המקדש:

"וביאור ענין זה: דע כי בית המקדש הוא המקום שהשם יתברך יש לו חבור ודביקות עם התחתונים, שזהו ענין בית המקדש. ומפני שמדת אברהם הוא מדת החסד, והחסד מתדמה כהר, לפי שכל חסד הוא גדול. כי מי שהוא מדקדק עם אחר, משהו המידה ביושר, ואינו נכנס לפנים משורת הדין. אבל בעל החסד אינו מדקדק, ועושה חסד גדול, וכדכתיב: (תהלים לו, ו) "צדקתך כהררי א-ל". כי הצדקה והחסד של השם יתברך הוא גדול, ואינו משהו המידה ביושר, כמו שהוא עושה בעל מדת הדין. ומפני כי על ידי מידה זאת יש אל השם יתברך חבור לתחתונים, קרא אברהם בית המקדש - שבו חבור השם יתברך לתחתונים - "הר", לפי שעל ידי מדת אברהם - שהיא מדת החסד - החבור הזה:

וכן יצחק שהיה מדתו מדת הדין, שעושה מעשיו ביושר ובדין. וגם מדה זאת מדה אלוקית, ועל ידי מידה זאת גם כן יש אל השם יתברך חבור ודביקות אל התחתונים להיות ביניהם. ולכך קרא יצחק את בית המקדש 'שדה', כי השדה הוא שוה וישר, ודבר זה מתייחס אל מדת הדין, שהוא ישר:

אמנם יעקב קראו 'בית', שדבר זה מיוחד למדתו, שמדת יעקב מדת רחמים, וזהו עצם החבור. שאינו דומה מידת אברהם, אף על גב שעל ידו יבוא לכלל הדבוק האלוקי, אין מידה זאת - שהוא מדת אברהם - עצם החבור. וכן אף על גב שמדת יצחק - שהוא מדת הדין - סבה שעל ידו הדיבוק האלוקי לגמרי, אין זה עצם הדיבוק. אבל מידת יעקב - שהוא מדת רחמים - הוא הדבוק בעצם לגמרי. כי זה ענין הרחמים, האהבה והחבור. שכבר בארנו זה כי "אוהב" תרגומו 'מרחמוהו' (בראשית כה, כח). וכן בלשון חכמים: (כתובות קה ע"ב) 'לא לדין אינש מאן דמרחם ליה', ודבר זה ידוע. והאהבה היא הדבוק והחבור בעצם, שכאשר דבק נפשו, כמו האב לבן והאם לבנה, מרחם עליו, ולפיכך מדה זאת בעצמה הוא סיבה אל החבור שיש אל השם יתברך לתחתונים, ודבר זה ידוע למבינים... (מהר"ל נצח ישראל פרק נ"ב)

נבאר את דבריו:

הר- אברהם- מידת החסד- בית ראשון: בבית ראשון, הכוח המרכזי הוא כוח הכלל: נביאים ומלכים, עליה לרגל וסנהדרין. דרכה של ה"שכינה" לשרות על הכלל, ולא על הפרט. אי אפשר לעשות צדקה וחסד, בלי אנשים אחרים. כל הרעיון הוא לתת מעצמך לאחר. ממילא, כאשר חטא עם ישראל בדברים המפרידים בין הכלל וכוח הכלל נפגם- התפרדה החבילה, ונסתלקה השכינה. ההר משול לחסד, צדקתך כהררי אל שהרי מי שעושה חסד מרעיף טובות בלי גבול.

יצחק- מידת הדין- בית שני: אחד הדברים המיוחדים את תקופת מקדש שני, זאת התפתחות התורה "ההלכתית". מציאות "יבשה", פרטית- "שניים אווזים - יחלוקו..." תחום ההלכה מתאפיין במידת הדין. גם ענייני "שנאת חנם"- גורם החורבן, הם דברים שמתבררים בבתי הדין לענייני ממונות, משפחה וכדומה. השדה, הוא ישר, במישור. זוהי מידת הדין. תהיה ישר, על תסטה ימין או שמאל.

יעקב- מידת הרחמים- בית שלישי: בית שלישי הוא עולם מתוקן. כאן כבר מתאחדים כל הכוחות יחד, "מקדש מושלם". התפתחות הכלל, יחד עם הפרט. וביחס הנכון. זהו

המיקדש בפרשה

וירא תשע"ג

למעשה הבית. בבית יש מקום לכל אחד, אך אנחנו חלק מן הכלל. הבית מחבר את כולם יחד לשלמות אחת. 'ירושלים הבנויה- כעיר שחברה לה יחדיו'.

שבת שלום

מרדכי